

1. Előszó

Napjainkban, amikor újra fellendülőben van az egyesületalapítási kedv, azt hiszem, kuriózumként nem árt megismerni az úgynevezett „öskort”, a kezdeti, 19. századi okokat, lehetőségeket. Nemcsak azt tudhatjuk meg egy egyesület kutatása során, hogy milyen volt annak alapszabálya, szervezeti felépítése, hanem azt is, hogy az adott kor embere hogyan élt, miként gondolkodott, mivel töltötte hétköznapjait, milyen szórakozási és egyéb lehetőségei voltak. Mivel az egyesületek saját korunk mindenkori viszonyai által meghatározott közösségek, hétköznapjaik megrajzolásához nagyon aprólékos munkát kell végezni. Az ország számos városában, falujában, így Mosonban és Magyaróváron is több tucat egyesület működött az első világháborúig, amelyek közül sok a mai napig is kiható tevékenységével örökítette meg nevét.

2. Az egyesületek helye és szerepe a dualizmus kori Magyarországon

Az emberek törekvése többé-kevésbé szervezett közösségek, társaságok létrehozására úgyszólván egyidős magával az emberiséggel. Az egyesületi gondolat úgy is felfogható, mint az állam és a társadalom változó viszonyainak sajátos megnyilvánulása. A dualizmus idején az iskolán kívül a művelődési tartalmak terjesztésének egyetlen igazán széles körű színterei az egyesületek voltak, és országos jelentőségű és messze ható események, törekvések kitermelői és terjesztői egyúttal. Megfelelő körülmények között lassan épültek, s természetükhöz tartozott, hogy alkalmanként felbomlottak, megszűntek, átadva helyüket újabb szervezeteknek. Magyarországon – a 18. századi gyökerekből táplálkozva – a reformkorban kezdtek nagyobb számban szaporodni a különféle egyesületek. Az olvasóköri, az önképző társulatok, a társaskörök, az asztaltársaságok, a kaszinók működése során már megjelentek azok az elemek, amelyek a társadalom viszonylag szélesebb rétegei számára is fontossá tették e sajátos autonóm szerveződések létrehozását.¹ A társadalom egyik közösségi alapsejtje az egyesület. Az egyesületi élet mindig fontos mutatója, egyben megtestesítője is volt a polgárságnak. Az önkormányzatok e fajtájának számszerűsége, felvállalt célok szerinti összetétele, s mindenkor törvényi szabályozásának módja igen fontos és szemléletes képet ad az adott kor helyi társadalmának gazdasági és szellemi állapotáról, felkészültségéről, tágabb értelemben vett kulturális viszonyairól.²

3. Az egyesület fogalma

Többen is megkísérelték az egyesület fogalmát definiálni. Vita Emil a századforduló táján azt mondta: „ha több személy bizonyos meghatározott közös cél szolgálatára egyező akaratnyilvánítással társul”, az egyesület.³ Egy modern megközelítési mód – Reisz Lászlótól – kiemeli: „a

Preier Zsuzsanna*

Az egyesületek, egyesületek jogi szabályozása a 19. században, különös tekintettel a Moson vármegyei Széchenyi Kör működésének bemutatására

társadalom valamely mikroközössége helyi igényeinek, elvárásainak spontán kifejeződését” és „az ebben megnyilvánuló közös érdeket, cselekvést s értelemszerűen a tagok ezen alapuló önkéntességét.”⁴ Bősze Sándor többfajta értelmezést is felhasználva gyűjtötte össze azokat a kategóriákat, amelyek véleménye szerint egy egyesületre vonatkoznak:

„Az egyesület természetes vagy jogi személyek által a hatóságilag engedélyezett és tudományos, szakmai és egyéb közös célok megvalósítása érdekében létrehozott – önkormányzattal, meghatározott szervezeti felépítéssel és önálló gazdálkodással rendelkező – önkéntes társaság, melynek tagjai megszabott tagdíjat fizetnek. Az egyesület kifejezetten gazdasági-termelői vagyis primer gazdasági, pontosabban profitorientált tevékenységet nem folytat, valamint – általában – elsősorban nem politikai célokat kíván megoldani. Tehát általában nem pártszerűen működik, nem a hatalom megszerzésére törekszik. Hatósági jogkört nem gyakorol. Az alapszabályokban meghatározott célokhoz viszonyított közös érdekeket az egyesületen kívül állókkal szemben, mint érdekvédelmi intézmény képviseli. Adott helyzetben közvetítő szerepet tölt be a kormányzat vagy a politikai pártok és a helyi törekvések között. Az egyesületi tagok jogai, a fizetett tagdíj mértékétől függően – általában egyformák. Az egyesület az alapszabályokban meghatározott közigazgatási területen működhet és – néhány kivételt nem számítva – fiók egyesületeket hozhat létre.”⁵

* Preier Zsuzsanna, jegyző, Szilsárkányi Közös Önkormányzati Hivatal, ORCID: 0009-0001-7697-5088

4. Az egyesületek csoportosítása

Az egyesületek tipizálása szintén vitára adhat okot. A legmegnyugtatóbb eljárás az volna, ha tényleges tevékenységüket vennék alapul, ami azonban lehetetlen, mert ehhez minden egyes társaság monografikus feldolgozását el kellene végezni. Így állandó kiindulási pontként mindenképpen az alapszabályokban megfogalmazott célok – s nem az egyesület elnevezései – kínálkoztak, hozzátevé, hogy egyrészt a leírt célok és a gyakorlat számos esetben elváltak egymástól, másrészt pedig az egyes típusokba tartozó egyletek tevékenysége között jelentős volt az átfedés. Az egyesületeket sokan próbálták – statisztikai, hatósági felügyelet, jogi szabályozás, etnikai és vallási szabályozás szerint – csoportokba sorolni. Vargha Gyula 1880-ban 16 csoportot különböztetett meg. E típusok a következők: önszegélyező egyletek, jótékony egyletek, nevelő és oktató egyletek, társas egyletek, gyakorló egyletek, ipartársulatok, termelőszövetkezetek, fogyasztási egyletek, gazdasági egyletek, kereskedelmi egyletek, vízszabályozó egyletek, tűzoltó egyletek, tudományos és irodalmi egyletek, művészeti egyletek, vallásos egyletek, vegyes egyletek.⁶ Ezzel szemben Bösze Sándor 10 egyesületitípust különített el: gazdasági; szakmai önképző körök (gazdakörök, iparosok, kereskedő, értelmiségiek és alkalmazottak szakmai alapon szerveződött társaságai); politikai; kulturális-népművelő (olvasó, népművelő-, közművelődési, szabadoktatási, dal-, kisdédovókörök); társasági (kaszinók, társaskörök, asztaltársaságok); munkásegysületek (munkásegyletek, önszegélyező- és szakegyletek); közhasznú egyesületek (fürdő, lakóhelyszépítő, tűzoltó-, mentő-, egészségügyi egyesületek); segélyező egyesületek (önszegélyező, temetkezési, emberbaráti, nőegyletek); sportkörök és egyéb egyesületek.⁷ Szabó Lajos szerint ahhoz, hogy az egyesület fogalmát meghatározzuk, az egyesületi élet működését megismerjük, meg kell határozni az egyesületekre vonatkozó jellemző vonásokat, ismereteket és alkotóelemeket. Ezek az alábbiak szerint csoportosíthatók:

Az egyesületnek mint sajátos jogi személyiséggel bíró társadalmi szervezetnek a megalakulása, működése alkotmányos rendelkezés alapján kiadott magas szintű jogszabály szerint történik, ami egyben garanciája az állampolgári egyesülési jog megvalósulásának, illetve gyakorlásának. A meghatározott célú egyesületeket a relatíve nyitott tagság elve alapján, önkéntes elhatározás hozza létre. A cél meghatározásánál kiindulópont az állampolgárok akarata. Az egyesület létrejöttével az alapító állampolgárok tagokká válnak – jogszabály, alapszabály vagy más szabályzat szerint együttesen tevékenykednek. Az egyesületi tagságot az alapszabályban meghatározott rend és forma elfogadása, az egyesületi életben való önkéntes tevékenység, valamint a szervezett anyagi alapjainak folyamatos biztosításában való részvétel jellemzi. Az egyesület a tevékenysége során vállalt kötelezettségeiért csak az egyesület vagyonával felel. Tartozásait nem háríthatja a tagokra, illetőleg a tag saját vagyonával nem felel az egyesület kötelezettségeiért. Minden egyesület rendelkezik a jogszabályban meghatározott önkormányzati szervezettel és ezen alapuló vezetéssel. Megkülönböztetünk országos, regionális és helyi egyesüle-

teket, valamint az egyesületekre vonatkozó törvény szerint működő érdekképviseleteket és egyesületi szövetségeket. Az egyesületi jog az állampolgári alapjogok közé tartozik, az egyesülési jog alkotmányos lehetőség. Az egyesületek színterei és formálói a közösségi önnevelésnek, a demokratizmusnak. Az egyesületi tevékenység mindig tartós tevékenységet, működést feltételez. Bírósági nyilvántartásba vétellel jön létre, és ezt követően kezdheti meg működését. Az egyesületek különféle tevékenységekre alapulnak, így felsorolásuk lehetetlen. A tevékenység tartalmi azonossága vagy hasonlósága alapján a következő főbb egyesületi típusok ismerhetők fel: tudományos, kulturális, művészeti, szakmai, szociális, védelmi, sport, állati és növényvédő, vadász és horgász, község-, illetve városvédő és -szépítő, környezetvédő, egyéb: gyűjtő egyesületek stb.⁸ Mindemellett az egyletek egyedi vizsgálata sem érdektelen, mert ez világít rá az egyesületi célok, a helyi, kisközösségi érdekek rendkívüli színességére, sokféleségére.

5. Az egyesületek törvényi szabályozása

Igazat kell adnunk az egyesületkutató Kiss Józsefnek, hogy Magyarországon soha nem volt modern értelemben vett egyesületi törvény, csak a rendszerváltáskor, 1989-ben született meg. A kiegyezés utáni időszakra is érvényes ez, ahol egységes egyesületi törvény születéséről nem tud a kutatás. A résztörvények és rendeletek ugyanis nem voltak azok. Volt tehát egyesületi jog, de törvény nem. Ezért adódott mód a kormányzati gyakorlatnak a túlzott igazgatási beavatkozásra. Ez az oka annak, hogy felügyeletük a dualizmus korában és mindvégig a belügyminisztériumé, illetve az alispáné.⁹ Annyit azonban fontos megjegyezni, hogy a korszakban már külön szabályozták a gazdasági testületek, kereskedelmi társaságok, az ipartársulatok és egyéb testületek jogát. A kiegyezést követően, 1868-ban történt kísérlet – tervezett formában – egy, a szabadegyesülést megengedő törvény megalkotására. Ezt követően az egyesületekről vagy valamely más irányú törvény egy-egy szakasza, vagy alacsonyabb szintű jogszabályok, miniszteri rendeletek intézkedtek. Az 1868-ban megszületett nemzetiségi törvény elismerte a nemzetiségek egyesületalapító jogát, és lehetővé tette, hogy az egylet tagjai saját döntésükre alapozva határozzák meg az egyesület nyelvét.¹⁰ 1873. április 29-én kelt Szapáry belügyminiszter 1394. sz. a. korrendelete, amely kimondta az egyesülési jog szabadságát, de az egyesületek működését miniszteri engedélyhez kötötte. „Nálunk különösen az egyesületi ügy, annak jelenlegi fejlődése szerint törvényhozásilag szabályozva nem lévén, szükséges ezért a honpolgároknak a létező törvények iránti tisztelete, másrészt a kormány és a törvényhatóságok tapintatos eljárása, hogy fenntartassék az egyesülés szabadsága, emellett azonban a kormány és a törvényhatóságok felügyeleti joga ezek működésére biztosított maradjon.”¹¹ A 773/1874. sz. belügyminiszteri rendelet intézkedett az egyesületek nyilvántartásáról. Egyleti könyv vezetését rendelte el a törvényhatóságok központjában és a kerületi hatóságoknál.

Félévenként kellett kimutatást készíteni az újonnan alakult vagy megszűnt egyletekről. Az egyleti nyilvántartási könyvek alapján a belügyminisztérium országos egyleti anyakönyv vezetését írta elő. Ez megkönnyítette az egyletek felügyeletét, egyben megszüntette a részvénytársaságok és szövetkezetek, illetve a külön szabályozott egyletek törvényhatósági nyilvántartásba vételét.¹² Ezt követően Tisza Kálmán 1508/1875. eln. sz. a. belügyminiszteri rendelete értelmében mindennemű egylet megalakulása előtt köteles alapszabály-tervezetét – illetékes törvényhatóság útján – a m. kir. kormányhoz felterjeszteni. Ha az ilyenképpen felterjesztett alapszabály-tervezet 40 nap lefolyása alatt határozat nem hozatott vagy észrevétel nem tétetett, az egyesület működését megkezdhette. Véglegesen azonban csak akkor alakulhatott meg az egyesület, ha a királyi kormány láttamásával ellátta.¹³ A későbbi években már csak tiltó törvények és rendelkezések láttak napvilágot. 1898-ban kelt a m. kir. belügyminisztérium 1136. eln. sz. a. körrendelete *a szabályellenesen alakult vagy alapított, illetőleg a hatóságilag felosztatott vagy felfüggesztett egyletekben való részvételének kihágása minősítése tárgyában*.¹⁴ A tiltó rendelkezések közül kiemelkedett *a háború esetére szóló kivételes intézkedésről* szóló 1912. évi LXIII. törvénycikk, amely már a háborúba való készülődés jegyében fogant, véget vetett a viszonylag liberális egyesületi politikának, és feljogosította a Belügyminisztériumot az állam biztonsága érdekében új egyesület alapításának megtiltására, a már meglévő egyesületek ellenőrzésére, működésük korlátozására vagy felfüggesztésére. Ez a törvény 1945-ig hatályban maradt.¹⁵ Az 1914. évi 5479. eln. sz. a. miniszterelnöki rendelet kimondta, hogy új egyesületek vagy fiókegyesületek alakítási további rendelkezésig tilos. A kormányhatóságilag láttamozott alapszabályokkal bíró egyesületek felett köteles a rendőrhatalóság fokozott felügyeletet gyakorolni, és indokolt esetben egyes egyesülések működésének felfüggesztése végett a belügyminiszterhez javaslatot tenni. Azok az egyesületek, amelyek fel vannak függesztve, semmiféle tevékenységet nem fejthetnek ki. Ennek a tilalomnak a rendőrhatalóság karhatalommal is érvényt szerezhet.¹⁶ Az egyesületi jog korlátozásának megszüntetésére született meg a 4970/1918. sz. a. miniszterelnöki rendelet, amelyben hatályon kívül helyezték mindazokat a korlátozó rendelkezéseket, amelyeket a volt királyi minisztérium az egyesületeknek vagy a fiókegyesületeknek alakítására, működésük ellenőrzésére és korlátozására tett.¹⁷ Az első, igaz, nem átfogó egyesületi törvény az 1919. június 2-án megjelent 1919. évi III. néptörvény volt, amely az egyesülés és gyülekezés szabadságáról rendelkezett. E néptörvény mind a mai napig egyedülállóan szabályozta az egyesületi szabadságot:

„1. § Az egyesülési és gyülekezési jog mindenkit megillet.

2. § Az egyesület alakításához vagy gyülekezéséhez sem hatósági engedély, sem pedig bejelentés nem kell. Azt sem kell bejelenteni, hogy az egyesület megalakult vagy a gyülekezést megtartották.

3. § Az egyegyület a saját neve alatt csak úgy szerezhet jogokat vagy vállalhat kötelezettségeket, ha alapszabályokat alkot, vezetőséget választ és bíróság az egyesület

kérelmére az egyesület jegyzékébe bejegyzi. A bíróság az egyesületet, ha szabályszerű célja a büntetőtörvényekbe nem ütközik, az egyesületek jegyzékébe bejegyezni köteles.”¹⁸

Az említett jogszabályokat a Friedrich-kormány 1919. december 30-án hatályon kívül helyezte. A jogszabályok továbbbi szigorítása a háború kitörése után következett be. Az első világháború tragikus éveit csupán egy egyesületfajtának, a vöröskeresztgyelet működésének kedveztek. A háború befejezése után egy részük megszüntette működését, mert hiányoztak az életben maradás anyagi és szellemi feltételei. Másrészt pedig nagyon lassan „ébredt fel álmából”. Általánosnak mondható, hogy a harmincas években ismét kialakult, sőt jelentősen bővült az egyesületek sokfélesége. A második világháború, a holokauszt, az ország csatátérre változása után, az új élet megkezdésekor akadovva indultak újra az egyesületek. Amikor pedig a konszolidáció útjára léphettek volna, elkezdődött az egyesületek elsorvasztása és felosztása.¹⁹

6. Az egyesületek működése

Általában elfogadott nézet, hogy a kiegyezést követő új, szabadabb légkörben az alkotmányosság visszaállításával, a politikai tevékenység megélénkülésével, a városiasodással az egyesületek is gyors szaporodásnak indultak. A valóságban egy lényegesen lassabb folyamatról volt szó. Igazán az 1880-as évektől nőtt meg a számuk, s ezzel együtt bontakozott ki sokféleségük is.²⁰ Az alapszabályok határozták meg a tagok és tisztviselők jogait, kötelességeit, a szervezeti felépítést és az egyesület tényleges működését. Az egyesületek létrejöttének elvileg két feltétele volt: az alapszabályokban foglalt szervezet és célkitűzés, valamint meghatározott számú tagság, amely kereskedelmi egyleteknél 7 fő, általában 3 fő volt. A korabeli jogi gondolkodás különbséget tett az egyesületek magán-, és közjogi megalkotásával, azaz a megalakulás elhatározásával. Valójában azonban csak a közjogi aktus, a bemutatási záradék, azaz a láttamozás után tekintették megalakultnak az egyesületeket. Az állami felügyeletet kétféle módon oldották meg. Egyes egyesületeket a bíróság ellenőrzött, ilyenek voltak például a kereskedelmi egyesületek. A többi egyletnél az ellenőrzést a törvényhatóságok megfelelő szervei végezték.²¹ Az egyik legizgalmasabb kérdéskör e társulások demokratikus gyakorlata. A források alapján teljes bizonyossággal megállapítható, hogy a demokratizmus egyik keretét éppen az egyesületek biztosították. A közgyűlések, a választmány és a tisztikar választása, valamint ezek beszámolósi kötelezettsége az egyesületi demokrácia alapjai voltak.²² Az egyesületi élet különböző szinterei – közgyűlések, felolvasások, előadások, viták, beszélgetések és műkedvelő előadások – a rendezvényeknek fórumjelleggel kölcsönöztek. Az emberek itt gyakorolhatták a nyilvános szereplést, a véleménynyilvánítást, sőt közvetlenül vagy közvetlenül a települések életébe is beleszólhattak. Az egyesületek politikai tevékenységük mellett sokat tettek a kulturáltabb életmód fejlesztéséért is. Az egyesületi helyiségekben megtiltották a trágár beszédet

és az alkoholizmust.²³ „Az egyesületek társadalmi és művelődési jelentősége éppen az, hogy felmérhetetlen energiákat szabadítanak fel azáltal, hogy lehetőséget adnak az egyéneknek, a közösségnek az önálló, alkotó, független cselekvésre.”²⁴ Vagyis az emberi érintkezés, a szórakozás, a megnyilvánulás, az információszerzés, -átadás, -értékelés, a közvélemény formálói voltak.

7. A Széchenyi Kör

A Széchenyi Kör az ország határszélén, Moson vármegyében, a megye székhelyén, Magyaróváron a magyar társadalmi élet és magyar kultúra fejlődését kívánta elérni. A kör Széchenyi István nevét vette fel, aki 1847-ben az utolsó rendi országgyűlésen Moson vármegye követe volt, és aki kiemelkedően sokat tett a magyar nyelv és a magyar kultúra fejlődéséért. Az 1880-ban induló szerveződés jól beilleszthető a megye vezető egyesületének – a megszakítások ellenére is – követhető fejlődési ívébe. A reformkorban a megye és annak kisméretű székhelye nem volt képes az új időknek megfelelő társas fórum vagy kaszinó létrehozására, felvirágoztatására. A döntően német lakosságú megye vékony nemesi rétegének hangadói a főnemesek voltak: Zichyek, Széchenyiek és egyéb országosan ismert családok szerepeltek köztük, de a legnagyobb birtoktestet a Habsburg főhercegi uradalom tette ki. Ezek a családok társas életüket döntően kastélyaikban éltek, csak bizonyos politikai kérdések megvitatására voltak hajlandóak az akkori megyeházat néha felkeresni.²⁵ A Széchenyi Kör megalakulása új minőséget képviselt nemcsak a kiegyezés kori nemesség, hanem a magyaróváriak, a „tisztviselő város” lakói és az ország egyetlen – 1883-ban teljesen magyarrá tett – gazdasági akadémiajának „polgárai” lehettek az egylet tagjaivá.

7.1. A Széchenyi Kör megalakulása

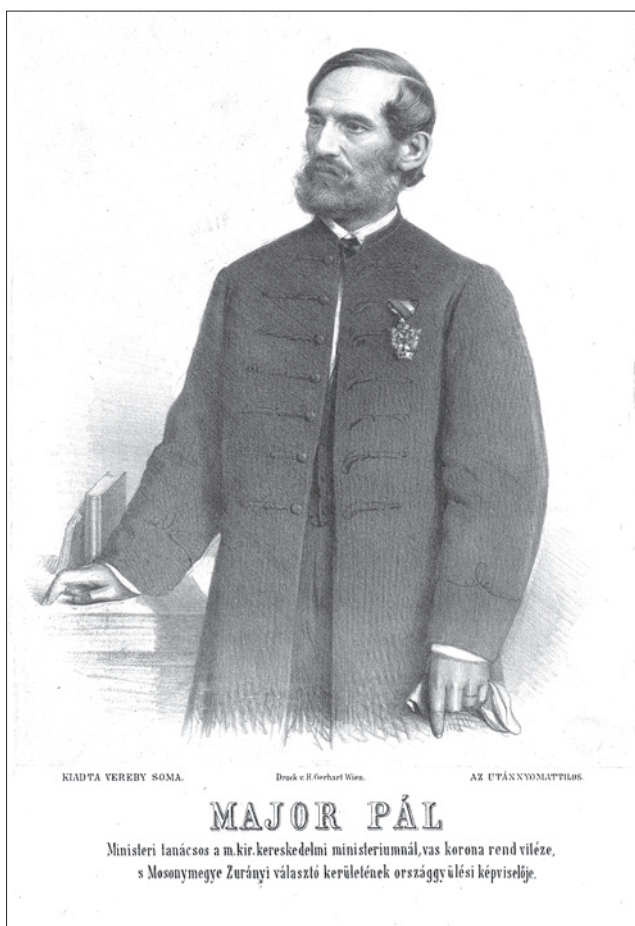
A 3000 lakost nem sokkal meghaladó Magyaróváron 1880. október 31-én tartották meg az irodalom és művészetek helyi barátai első alakuló ülésüket a városháza kistermében.²⁶

A Kör a művészetek pártolásán túl sokkal magasabbra célt is maga elé tűzött. Ez pedig a magyar nyelv ápolása, a magyar kulturális értékek megismerése és megismertetése szélesebb rétegekkel is. A program nagyságát talán az érzékelteti a legjobban, hogy mind Moson vármegye, mind Magyaróvár lakóinak jelentős része, mivel többségben német anyanyelvű volt, nem is használta a magyar nyelvet.²⁷ A meghatározott terv és program kidolgozására egy 20 tagú választott bizottság alakult, amelynek elnöke Major Pál királyi tanácsos és árvaszéki elnök²⁸ – a vármegye első magyar nyelvű monográfiájának szerzője – lett, míg jegyzője Óshegyi József községi jegyző, később alispán. A bizottság többi tagjai voltak: Antoni Adolf, Bertényi Iván, dr. Cselley János, Czingerber Lajos, Fülessey József, Gerebényi Károly, Klauzer József, dr. Kerschbaumayer Károly, Lach-

ner Ferenc, Mikola János, Nedezky János, Óshelyi János, Paár László, Probáld Károly, Schaffer Ferenc, dr. Sötér Agost és Tometschek István.²⁹

Az 1905-ben a magyaróvári Széchenyi Kör 25 éves jubileumára kiadott emlékkönyv a bizottság tagjairól úgy nyilatkozik, hogy azok felerészben tősgyökeres németek voltak.³¹ 1881. március 6-án a második közgyűlésen került sor a Soproni Irodalmi és Művészeti Kör és a löcsei Eötvös Kör alapszabályainak figyelembevételével a Kör alapszabályainak megállapítására.³² Az 1881. május 8-án tartott közgyűlésen Major Pál bemutatta a belügyminisztérium által elfogadott alapszabályt, s ezzel a Kör törvényesen is megalakult. Megválasztották az alapszabályban kijelölt tisztségekre az embereket: elnök: Major Pál, alelnök: Tóth Imre, titkár: Zechmester József, másodtitkár: Bertényi Iván, pénztárnok: Goldsch-

midt József, gondnok: Óshegyi József. Ezenkívül kijelölték a 8 tagú igazgatótanács tagjait is.³³ Az alapszabályban a Kör céljaként a magyar nemzeti szellemű és nyelvű műveltség kifejtését, terjesztését és ezzel összefüggésben a magyar társas élet emelését határozták meg. A Kör eszközei ezen cél eléréséhez: irodalmi és művészeti előadások, felolvasások, gyűlések és ünnepélyek tartása, irodalom és művészet pártolása, illetőleg lapok és folyóiratok járatása, könyvtár alapítása, múgyűjtemény szerzése, társas összefüggések rendezése.³⁴ Az egylet életében a megalakulása után az egyik legfontosabb kérdés a helyiség volt. A hely-

Major Pál³⁰

beli vendéglőssel, Buda Jakabbal folytatott megbeszélések eredményeképpen az egyesület első bérleménye a Fekete Sas vendéglő egy meglehetősen kicsi helyisége volt. Buda Jakab az első hat hónapra nem kért bérleti díjat a heti két összejövetelre.³⁵ A Kör tagjainak száma egyre növekedett, így szükségessé vált 1883. január 9-én egy második helyiség kibérlése olvasószoba céljára, sőt 1886-ban egy újabb szobát is megnyitottak a tagok részére.³⁶

7.2. A Kör szervezeti felépítése

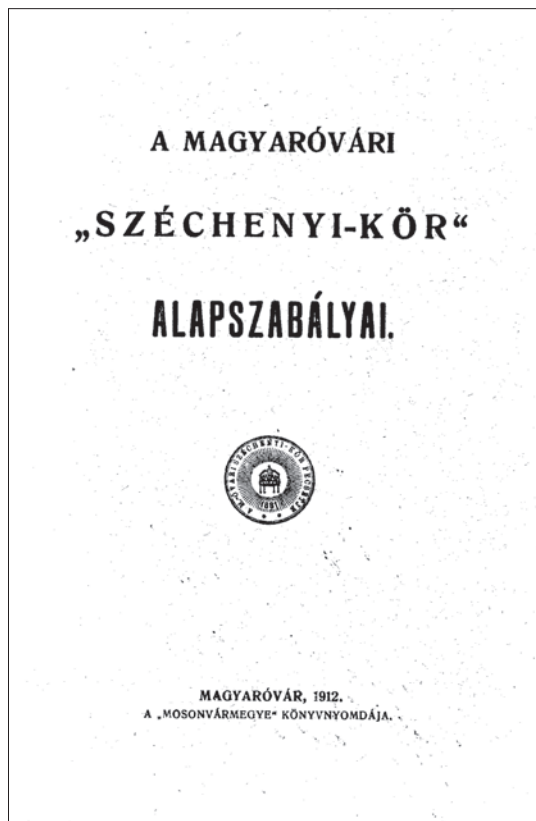
A Kör szervezetét a tagok, tisztviselők és az igazgatótanács alkották. Tagok kezdetben csak feddhetetlen jellemű, a felnőtt kort elért férfiak lehettek. A tagság városi és vármegyei tisztviselők, földbirtokosok, akadémiai és piarista tanárokból, tanítókból, papokból, ügyvédek, módosabb iparosokból és kereskedőkből állt. Az 1883. április 15-i ülésen elfogadták azt a javaslatot, hogy változtassák meg az alapszabály 5. §-át, amely szerint csak férfiak lehetnek a Kör tagjai, s ezentúl nők is az egyesület tagjaivá válhassanak.³⁷ Az egyesületen belül alapító, rendes és tiszteletbeli tagokat különíthetünk el, de az 1912-ben kiadott módosított alapszabály már rendkívüli tagokról is tesz említést.³⁸ A tiszteletbeli tagokat általában a nemzeti irodalom vagy művészet területén szerzett érdemeikért az igazgatótanács választotta meg. A leköszönő egyesületi elnökök általában tiszteletbeli tagok lettek. Sőt 1891-ben, Széchenyi István születésének 100. évfordulóján fiát, Széchenyi Bélát is ez a megtiszteltetés érte.³⁹ 1893-tól három tiszteletbeli tagot tartottak számon, egyikük Jókai Mór volt.⁴⁰ A rendkívüli tagok pedig csak a magyaróvári Gazdasági Akadémia hallgatói lehettek.⁴¹ A kötelezettség legfontosabb része a tagdíjfizetés volt, amely kezdetben 4 forintot tett ki, de 1911-ben már 12 koronára rúgott.⁴² A tagoknak joga volt a Kör lapjait, folyóiratait, könyvtárát és gyűjteményét használni. Belépési díj nélkül részt vehettek az egyesület felolvasásain, előadásain, gyűlésein, társas összejövetelein és estélyein. A tagok jogai közé tartozott a tisztviselő és az igazgatótanács tagjainak megválasztása is. A Kör tisztviselői: az elnök, az alelnök, a titkár, a másodtitkár, a pénztárnok és a gondnok. A tisztviselőket a közgyűlésen választották meg három évre, titkos szavazással. 1887 után csatlakozott hozzájuk a könyvtáros is.⁴³ Az 1912. évi alapszabály⁴⁴ pedig egy újabb tisztséget vezetett be, a vigalmi bizottság elnökének személyében. Az elnök és az alelnök irányították az egyesületet. Ő hívta össze a gyűléseket, amelyeken elnökölt,

akadályoztatása esetén az alelnök látta el ezt a tiszteletet. Az egyesület gyűléseit a titkár által is aláírt meghívóval szervezték meg, amelyet a Kör által alkalmazott küldönc – kezdeti években a megyei hajdú – juttatott el az érintettekhez. A titkár vezette a gyűlések jegyzőkönyveit, intézte a Kör levelezéseit és a Kör pecsétjét. A pénzügyeket a pénztárnok vitte. Az egyesület összes bevételéről és kiadásáról évenként számadást, valamint a következő évre előirányzatot adott. Futárral beszédte a tagdíjakat, utalványozási joga volt, s minderről nyugtát állított ki.⁴⁵ A gondnok intézte ténylegesen a gazdasági ügyeket, az ő feladata volt a helyiség berendezése és felügyelete. A könyvtáros a Kör könyveinek, hírlapjainak és folyóiratainak gondját viselte és ezekért volt felelős. A vigalmi bizottság elnöke pedig a vigalmi bizottság közreműködésével a Kör ünnepélyein és társas összejövetelein, az irodalmi előadások és felolvasások rendezése iránt intézkedett. Az igazgatótanács 15 tagból állt. A közgyűlések között az igazgatótanács vezette az egyesületet, tárgyalta és intézkedett minden

fontosabb körülményben. Az igazgatótanács állandó és ideiglenes bizottságokat állíthatott fel. Így 1886. október 3-án megalakult a színügyi bizottság, mely a Kör első állandó bizottsága volt, 9 taggal.⁴⁶ 1887-ben jött létre a mulatságrendező bizottság, amely később az estélyrendező bizottság nevet vette fel. Ugyanezen év októberében szervezték meg a könyvtári bizottságot is.⁴⁷ A rendezőbizottság, amely az estélyeket készítette elő, 1902-ben három albizottságra oszlott: színügyi, zenei és irodalmi.⁴⁸

7.3. A Kör működése és felépítése

A kör tevékenysége az alapszabály szerint gyűlések, felolvasások, előadások, ünnepélyek, társas összejövetelek tartása, illetőleg lapok, folyóiratok járatása, a nemzeti irodalom és művészet pártolása, könyvtár és gyűjtemények szerzése, s általában a nemzeti műveltség kifejtése, ápolása és terjesztése. A Kör rendes és rendkívüli közgyűléseket tartott. A közgyűlések jegyzőkönyvét az elnök és három tag hitelesítette. Az igazgatótanács gyűléseinek kötelező összehívása negyedévenként volt esedékes.⁴⁹ A Kör különböző alkalommal ünnepélyeket és társas összejöveteleket tartott helyben vagy vidéken. Az összejövetelek műsorozatát az igazgatótanács, illetve az esetről esetre kiküldendő rendes bizottság állapította meg.⁵⁰ A Széchenyi Kör első díszestélyét 1881. november 6-án tartották a Fekete Sas

A Magyaróvári Széchenyi Kör 1912. évi alapszabályainak borítója

vendéglő kistermében. Az első években még petróleumlámpa szolgáltatta a fényt, de a főhercegi uradalom jóvoltából 1894-ben villamos világítás gyulladt ki estéről estére a teremben.⁵¹ 1887-ben rendszeressé váltak a színi estélyek. A színügyi bizottság valódi kis színházat alakított ki a díszteremből, ahol a helyi önkéntes művészek mellett az ország különböző helyeiről meghívott előadók is felléptek. Minden előadást magyar nyelven tartottak meg a közreműködők. A Kör tagjai közül több neves színész és színművész került ki, többek között Klapfszky Aranka kiváló énekesnő, aki Mosonszentjánoson született, vagy Kaiser János, a mosoni vasutas fia, aki a bécsi Burgtheater művésze lett.⁵² Az estélyek voltak az egyesület működésének legsikeresebb rendezvényei. A Kör 1905-ig több mint 275 estélyt adott, amelyen 144 színdarabot, 25 melodramát, 55 magánjelentet, 143 szavalatot, 60 éneket mutattak be zenekísérettel, 37 vegyes éneket, 158 egyes és társas zenedarabot és 42 előképet, összesen körülbelül 5000 közreműködővel.⁵³ Évente tartottak kizárólagos táncestélyt is. Különlegesen színfoltot jelentettek a hagyományossá váló, mindig karácsony másnapján rendezett gyermekestélyek. A szintén évente megrendezésre kerülő művészetestélyeken neves előadókat is sikerült néha felléptetni. Így fellépett a Kör művészetestélyén Blaha Lujza színésznő, akit a „nemzet csalogányaként” emlegettek, vagy Kacsóh Pongrác híres zeneszerző.⁵⁴ A leglátogatottabb és legnépszerűbb multság a farsangi bál volt, amelyet általában február közepén tartottak. A Széchenyi Kör minden év december 31-én szilveszteri estélyt is rendezett szórakoztató, tréfás műsorral, éjfél után köszöntővel. A magyar nyelvű kulturális estélyek mellett megindult a magyar nyelvű tanfolyamok szervezése is, Schmidt Ágoston kegyesrendi tanár vezetésével. A Kör csekély jövedelméből, amit az estélyek bevételeiből és adományokból biztosított magának, ösztöndíjat alapított a magyarul beszélő tanulók részére. Ezt az ösztöndíjat húsz éven át mindig megújították.⁵⁵ Megünnepelték az országos történelmi eseményeket, így 1891-ben Széchenyi ünnepet tartottak gróf Széchenyi István születésének 100. évfordulója alkalmából. Az ünnepségeket zenedarabokkal nyitották meg, majd az egyesület elnöke emlékbeszédet tartott a „legnagyobb magyarról”, s végül egy költeménnyel zárult a megemlékezés.⁵⁶ 1893-ban Jókai nagyságának adóztak, és megvették az író műveinek jubileumi díszkiadásait.⁵⁷ 1894-ben Kossuth Lajost gyászolták, és 50 forintot ajánlottak fel a fővárosban készülő szobrára.⁵⁸ 1896-ban ezredéves ünnepélyt, 1898. március 15-én 50 éves emlékünnepélyt tartottak. 1901-ben Vörösmarty születésének 100 éves emlékét ünnepelték, 1903-ban Rákóczi estélyt tartottak.⁵⁹ Ruff Andor lapszerkesztő 1912-ben kiadott verseskötete⁶⁰ és Virág Gyula népszínműveinek megjelenése⁶¹ is jelezte az egyesületi tagok irodalmi iránti fogékonyságát.

7.4. A Kör lapja és könyvtára

1888. július 1-jén a *Mosonmegyei Lapok* címmel megindult az első hírlap Moson megyében. A lap az egyesület hivatalos lapja lett, amelynek szerkesztésével Ósahgyi József bízta meg, később Ruff Andor szerkesztette. Első számá-

ban foglalkoztak azzal a kérdéssel, hogy miért *Mosonmegye* és miért nem *Mosonmegye* lett a lap hivatalos elnevezése. A helyesírás szabályai szerint a hivatalos irány az „ny” betű nélküli volt, Moson szóval nevezték megyénket, de köztudomású az is, hogy a magyar helyesírás egyik alapszabálya kimondja: „Úgy írni, amint a szó kimondatik. Mivel beszéd közben megyénk neve mindig »ny« végződéssel hangoztatik, ezért a lap elnevezésében is ehhez ragaszkodtunk.”⁶² A lap tájékoztatta az embereket arról, ami a megyében és a Monarchia területén történt. Megjelenése döntő fontosságú volt Moson megye lakóinak életében. A kulturális szervező tevékenység másik kiemelkedő eseménye volt, hogy az 1884. május 13-án megtartott igazgatótanács ülésén könyvtár alapítását határozták el, és kimondták, hogy évenként 50 forintot adományoz a Kör könyvek beszerzésére.⁶³ 1882 óta a Széchenyi Kör hírlapokat, folyóiratokat is járatott. Többek között a *Vasárnapi Ujságot*, a *Haviszemlét*, az *Ország-Világot*, az *Archeológiai Értesítőt* és a *Képzőművészet Remekét*.⁶⁴ A könyvtár hetenként egyszer, szombaton délután egytől két óráig állt a közönség rendelkezésére. Létrehoztak egy könyvtári szabályzatot, amelyet 1886. május 23-án hagytak jóvá.⁶⁵ 1894. április 7-től a könyvtárat egy bizonyos díj ellenében olyanok is igénybe vehették, akik egyébként a Körnek nem voltak a tagjai. Ritka és értékes könyvek is kerültek a könyvtárba, mint például Bél Mátyás *Notitia Hungarica Novea* című, 1812-ben kiadott műve öt kötetben. A könyvek szaporodásával lépést tartott a látogatottsága is. 1894-ben 655 olvasó volt, bár ekkor még nem terjesztették ki a könyvtár kívülállók részére engedélyezett használatát.⁶⁶ A Kör megszűnése után a könyvtár alapját képezte a városi könyvtárnak. A Széchenyi Kör könyvtára a maga idejében a magyar nyelv és a magyar nyelv megismertetésével és megszerettetésével egyik kis láncszeme volt annak a folyamatnak, amely a magyar nyelv jogaiért folyó harc során a nemzeti függetlenség ügyét szolgálta. A Széchenyi Kör működése alkalmas volt arra, hogy néhány év alatt a magyar kultúra alapjait városunkban és környékén megvessék. Az egyesület követte névadói elképzeléseit a magyarságeszme megerősítésével, a magyar nyelv védelmével és ápolásával. A Kör működése, tevékenysége Széchenyi szavait igazolja: „A kisedd makkból, ha egészséges, idővel termő tölgyfa lesz, csak senki el ne tiporja.”⁶⁷ Hogy azonban ezen kis makk terebélyes és gyümölcsöző fává válhatott, az a gondos ültetőkön kívül bizonyára annak köszönhető leginkább, hogy jó és igen termékeny talajba ültették az első kertészek, az alapítók. Általánosságban elmondhatjuk, hogy a Széchenyi Kör a magyarság összes eseményét, összes törekvésében mindig magáénak vallotta, és ezzel elérte a magyarság s más ajkúaknak az asszimilációját ezen a végvidéken, sőt nemcsak nyelvükben, hanem érzelmeikben, szokásaikban, minden törekvésükben és eszméikben is magyarrá váltak.

8. Utószó

Talán sikerült bizonyítanom e történeti feldolgozás kapcsán az egyesületi élet szükséges és természetes jellegét. Az egyesületek alapító tagjai a helyi értelmiség köréből

kerültek ki: akadémiai tanárok, ügyvédek, orvosok, gyártulajdonosok, hivatalnokok, tisztviselők. Megfigyelhető, hogy egy személy egyszerre több egyesületnek is tagja volt. Így például Ivánfi Ede, aki a Mosonmegyei Történelmi és Régészeti Egylet mellett a Széchenyi Körben is tevékeny szerepet játszott. Láthattuk, hogy a kor polgára vagyona, tudása, szakértelme jóvoltából milyen tevékeny életet élt. Az is megállapítható, hogy kisebb nézeteltérések ellenére jól megfértek egymással a megye területén élő nemzetiségek az áttekintett időszakban. A vizsgált kulturális egyesületek a szórakozás, kikapcsolódás mellett hangsúlyt fektettek a magyar nyelv ápolására, fejlesztésére, újságot alapítottak, ezzel lehetővé téve a megye

területén az emberek mindennapos tájékoztatását. Úgy gondolom, hogy bármennyire is felemelő lehet sok ezer vagy sok millió ember összetartozás-tudata, mégis olyan lazák és informálisak a kapcsolatok, hogy szükségszerűen megszületik valami meghittebb és célszerűbb közösségteremtő forma, mint például a tárgyaló egyesület. Az egyesületek olyan közösségek, ahol ismerik egymást az emberek, személyesek a kapcsolataik, és maguk dönthetnek közös, igazán az ő életükhöz kapcsolódó dolgokról, kérdésekről. Munkásságuk eredményei – akár a múzeum épülete, gyűjteménye, akár a könyvtár, a könyvek sokasága, akár a korabeli helyi sajtó, a cikkek, tanulmányok sora – ma is élnek.

PREIER, ZSUZSANNA

Die rechtliche Regelung von Vereinen und Gesellschaften im 19. Jahrhundert unter besonderer Berücksichtigung der Tätigkeit des Széchenyi-Kreises im Komitat Moson

(Zusammenfassung)

Die vorliegende Arbeit untersucht die Entwicklung des Vereinswesens im 19. Jahrhundert und seine gesellschaftliche Bedeutung. Die Vereine dieser Epoche waren nicht nur Orte des gemeinschaftlichen Zusammenhalts, sondern haben auch zur Organisation des gesellschaftlichen Lebens, zur kulturellen Entwicklung und zur Formung der lokalen Identität beigetragen. Im Rahmen der Untersuchung werden die rechtlichen Regelungen von Vereinen und Gesellschaften aus der Zeit, sowie die historischen Bedingungen, die ihre Entstehung ermöglicht haben, vorgestellt. Zudem wird analysiert, welche Auswirkungen diese Organisationen auf die lokalen Gemeinschaften hatten. Das Ziel dieser Arbeit ist es nicht, die Vereine zu kri-

tisieren oder zu idealisieren, sondern die Besonderheiten dieser Epoche zu zeigen und zu erforschen, welchen Einfluss diese Gemeinschaften auf ihr Umfeld und auf spätere Generationen hatten. Die durch Vereine geschaffenen kulturellen Werte – wie zum Beispiel Museen, Bibliotheken, Presseorgane und wissenschaftliche Werke – sind bis heute erhalten geblieben und spielen eine wichtige Rolle bei der Bewahrung des örtlichen kulturellen Erbes. Die Beschäftigung mit der Vergangenheit kann dazu beitragen, das Gemeinschaftsleben und die Wertvorstellungen unserer Vorfahren besser zu verstehen und Inspiration aus den Ideen und Initiativen zu schöpfen, die auch in der heutigen Zeit als vorbildlich gelten können.

PREIER, ZSUZSANNA

The Legal Regulation of Associations and Societies in the 19th Century, with Special Reference to the Operation of the Széchenyi Circle of Moson County

(Abstract)

The study examines the development of associational life in the 19th century and its social significance. Associations, clubs and societies of the period were not only scenes for community cooperation, but also contributed to the organization of social life, cultural development at the same time forming local identity.

The research will present the contemporary legal regulation of the associations and societies of the period, as well as the historical circumstances that enabled these organizations and societies to be formed and their effects on the local communities.

The aim of this study is not to criticize or idealize the associations, but to present the specifics of the era and explore the impact these communities had both on their environment and later generations. The cultural values created by these associations – museums, libraries, press organs and scientific works – have survived to this day and play an important role in preserving the local cultural heritage.

Examining the past can help us understand the community life and values of our ancestors better, as well as draw inspiration from the ideas and initiatives that can still serve as examples to follow today.

- ¹ BŐSZE Sándor: Az Egyesületek helye és szerepe a magyar társadalom életében a XIX. és XX. században. In TILCSIK György (szerk.): *Előadások Vas megye történetéről II.* (Vas megyei levéltári füzetek 6.) Szombathely, 1993. Vas Megyei Levéltár, 47. p.
- ² IDEI Miklós: Kulturális egyesületek Győrött a XIX. században. In SOLYMOSI László – SOMFAI Balázs (szerk.): *A Dunántúl településtörténete IX. Város, mezőváros, városiasodás.* Veszprém, 1992. VEAB Településtörténeti Munkabizottsága, 49. p.
- ³ VITA Emil: *Egyesületi jog. Útmutató az egyesületi ügyekben való eljárásra, gyakorlati példákkal.* Budapest, 1906. A Gyakorlati közigazgatási könyvtár és döntvénytár kiadása, 43. p.
- ⁴ REISZ László: Egyletek a dualizmus kori Magyarországon. *Statistikai Szemle*, 1988. 10. sz. 913. p.
- ⁵ BŐSZE 1993. 69–70. p.
- ⁶ VARGHA Gyula (szerk.): *Magyarország egyletei és társulatai 1878-ban.* (Hivatalos Statisztikai Közlemények) Budapest, 1880. Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal, XLII., 571. p.
- ⁷ BŐSZE 1993. 71. p.
- ⁸ SZABÓ Lajos: *Az egyesületi élet jogi és gyakorlati problémái.* Esztergom-Kertváros, 1992. Solex Kft., 8–9. p.
- ⁹ KISS József: Egyesületek történetének és jelenének kutatásához. Honismeret, 1988. 1. sz. (Gyűjtés útmutató, szerk. Juhász Róbert) 160. p.
- ¹⁰ 1868. évi XLIV. törvénycikk a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában. 6. §.
- ¹¹ A m. kir. belügyminiszernek 1873. apr. 29-én 1394. sz. a. kelt, valamennyi törvényhatósághoz intézett rendelete, az egyesületek ellenőrzése tárgyában. *Magyarországi Rendeletek Tára.* (MRT) 1873. 132. p.
- ¹² A m. kir. belügyminiszernek 1874. márc. 1-én 773. sz. a. valamennyi törvényhatósághoz intézett rendelete: az egyletek, társulatok s intézetek nyilvántartása tárgyában 1873. ápril 29-én kelt 1394. számú belügyminiszeri rendelet foganatosítása iránt. *MRT* 1874. 209–210. p.
- ¹³ A m. kir. belügyminiszernek 1875. évi májushó 2-án 1508/eln. sz. a. kelt körrendelete valamennyi törvényhatósághoz. *Pénzügyi Közlöny*, 1875. 34. sz. 504–505. p. L. még 1875/1508. B. M. eln. sz. körrendelet az egyletek tárgyában. *MRT* 1898. 1. k. 245–246. p.
- ¹⁴ A m. kir. belügyminiszter 1898. évi 1136. el. számú körrendelete valamennyi törvényhatósághoz, a szabályellenesen alakult vagy alakított, illetőleg a hatóságilag feloszlott vagy felfüggesztett egyletekben való részvételnek kihágássá minősítése tárgyában. *MRT* 1898. 1. k. 244. p.
- ¹⁵ 1912. évi LXIII. törvénycikk a háború esetére szóló kivételes intézkedésről. 9. §.
- ¹⁶ A m. kir. minisztérium 1914. évi 5.479. M. E. számú rendelete, az egyesületi jog korlátozásáról. *MRT* 1426–1427. p.
- ¹⁷ A magyar minisztérium 1918. évi 4.970. M. E. sz. rendelete, az egyesületi jog korlátozásának megszüntetéséről. *MRT* 1918. 2200. p.
- ¹⁸ 1919. évi III. néptörvény az egyesülés és gyűlekezés szabadságáról.
- ¹⁹ BŐSZE 1993. 84–85. p.
- ²⁰ JOBB Sándor: Egyesületi élet Magyarországon. *Statistikai Szemle*, 1984. 8–9. sz. 825. p.
- ²¹ BALLA Ferenc – WIRTH István: Egyletek, egyesületek a Jászságban 1867–1900- In SIMON Imre (szerk.): *Alföldi társadalom.* 2. k. Békéscsaba, 1991. Békés Megyei Tanács V.B. Tudományos Koordinációs Szakbizottsága, 11–12. p.
- ²² BŐSZE 1993. 75–76. p.
- ²³ Uo. 77. p.
- ²⁴ BRUNDA Gusztáv: Az egyesületek mint a nyilvánosság csírái. *Palócföld*, 1988. 3.sz. 40. p.
- ²⁵ MAJOR Pál: *Mosonmegye Monográphiája.* Magyaróvár, 1886. Mosonmegye közönsége, 79. p.
- ²⁶ Hansági Múzeum Történeti Dokumentáció, 74.169.1. Széchenyi Kör Jegyzőkönyve I. 1880. sz. k. 1880. október 31. 1–3. p.
- ²⁷ VIRÁG Gyula: A magyaróvári Széchenyi Kör és a mi művészetünk. In RUFF Andor (szerk.): *Mosonvármegye emlékkönyve.* Magyaróvár, 1928. A „Mosonvármegye” Könyvnyomdája, 76. p.
- ²⁸ KIMLEI Péter – TUBA László (szerk.): *Moson Megyei Életrajzi Lexikon.* Mosonmagyaróvár, 2006. Huszár Gál Városi Könyvtár, 135. p.
- ²⁹ Hansági Múzeum Történeti Dokumentáció, 74.169.1. Széchenyi Kör Jegyzőkönyve I. 1880. október 31. 5. p.
- ³⁰ Kép forrása: Major Pál (Mezőberény, 1818. május 4. – Magyaróvár, 1890. augusztus 13.) miniszteri tanácsos és országgyűlési képviselő, Moson vármegye alispánja. 1869. *ÖNB. Wikipedia Commons.*
- ³¹ VIRÁG Gyula (összeáll.): *Emlékkönyv 1880–1905: A „Magyaróvári Széchenyi-Kör” 1905. év november hó 25-ik napján megtartott negyedszázados jubileuma alkalmából.* Magyaróvár, 1905. A „Magyaróvári Széchenyi-Kör” kiadása, 15. p.
- ³² Hansági Múzeum Történeti Dokumentáció, 74.169.1. Széchenyi Kör Jegyzőkönyve I. 1881. március 6. 5–8. p.
- ³³ Uo. 1881. május 8. 24–27. p.
- ³⁴ Uo. 1881. március 6. 11–12. p.
- ³⁵ Uo. 1882. október 18. 59. p.
- ³⁶ Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Vármegye Győri Levéltára Mosonmagyaróvári Fiókleveletára. X 206/1. A magyaróvári Széchenyi kör iratai.
- ³⁷ Hansági Múzeum Történeti Dokumentáció, 74.169.1. Széchenyi Kör Jegyzőkönyve I. 1883. április 15. 128–130. p.
- ³⁸ VIRÁG 1905. 77. p.
- ³⁹ Hansági Múzeum Történeti Dokumentáció, 74.170.1. Széchenyi Kör Jegyzőkönyve II. 1891. május 22. 549. p.
- ⁴⁰ ENZSÖL Imre: A magyaróvári Széchenyi Kör a boldog békeidőkben. *Moson Megyei Műhely*, 1998. 1. sz. 126. p.
- ⁴¹ A magyaróvári Széchenyi Kör alapszabályai, Magyaróvár, 1912. 2. p.
- ⁴² VIRÁG 1928. 77. p.
- ⁴³ Hansági Múzeum Történeti Dokumentáció, 74.170.1. Széchenyi Kör Jegyzőkönyve II. 1887. október 12. 431. p.
- ⁴⁴ A „magyaróvári Széchenyi Kör alapszabályai. Magyaróvár, 1912. A „Mosonvármegye” Könyvnyomdája, 1. p.
- ⁴⁵ Uo. 6–7. p.
- ⁴⁶ Hansági Múzeum Történeti Dokumentáció, 74.169.1. Széchenyi Kör Jegyzőkönyve I. 1886. október 13. 258. p.
- ⁴⁷ VIRÁG 1905. 17. p.
- ⁴⁸ A Széchenyi Kör. Hírek. *Mosonvármegye*, 1914. (október 25.) 11. sz. 1902. p.
- ⁴⁹ A magyaróvári Széchenyi Kör alapszabályai 10. p.
- ⁵⁰ Hansági Múzeum Történeti Dokumentáció 74.169.1. Széchenyi Kör Jegyzőkönyve I. 1881. március 6. 15–18. p.
- ⁵¹ Hansági Múzeum Történeti Dokumentáció 74.170.1. Széchenyi Kör Jegyzőkönyve II. 1894. november 4. 451. p.
- ⁵² VIRÁG 1905. 15. p.
- ⁵³ Uo. 18. p.
- ⁵⁴ VIRÁG 1928. 78. p.
- ⁵⁵ VIRÁG 1905. 14. p.
- ⁵⁶ Hansági Múzeum Történeti Dokumentáció, 74.170.1. Széchenyi Kör Jegyzőkönyve II. 1891. május 22. 549. p.
- ⁵⁷ Uo. 1893. november 5. 606. p.
- ⁵⁸ Uo. 1894. április 7. 628. p.
- ⁵⁹ VIRÁG 1928. 79. p.
- ⁶⁰ RUFF Andor: *Versék.* Magyaróvár, 1912. A „Mosonvármegye” Könyvnyomdája.
- ⁶¹ VIRÁG Gyula: Népszínművei. Győr, 1906. Pannónia Kny.
- ⁶² ÖSHEGYI József: De miért Mosony? *Mosonmegyei Lapok*, 1888. (július 1.) 1. sz. 2. p.
- ⁶³ Hansági Múzeum Történeti Dokumentáció, 74.169.1. Széchenyi Kör Jegyzőkönyve I. 1884. május 13. 160. p.
- ⁶⁴ Uo. 1882. február 9. 53–59. p.
- ⁶⁵ KADOCSA Gyula (összeáll.): *A magyaróvári Széchenyi Kör Könyvtárának könyvjegyzéke.* Magyaróvár, 1908. Ligeti István Könyvnyomtató, 6–7. p.
- ⁶⁶ Uo. 9–14. p.
- ⁶⁷ Hansági Múzeum Történeti Dokumentáció, 74.170.1. Széchenyi Kör Jegyzőkönyve II. 1894. április 7. 628–629. p.